

Noteringar från möte med Helen Simonsson, Riksantikvarieämbetet

Ämne: STENVÅRD – Runstenar/Runhällar

Tid och plats: 2015-04-18, Klarahuset, Stockholm

Arrangör: Arkeologisektionen, Stockholms läns hembygdsförbund, Gunilla Hammarsjö

Deltagare: Representanter för hembygdsföreningar i Stockholms län.

Helen Simonsson representerar kulturmiljöavdelningen på Riksantikvarieämbetet (RAÄ) i Visby, är utbildad stenkonservator och nyttillträdd t.f. handläggare av stenvårdsfrågor. Inom RAÄ har Helen Simonsson tillgång till experter inom angränsande discipliner. Arbetet med översyn av beståndet runstenar/runhällar har nyligen inletts.

I Sverige finns ca 2500 runstenar (1500 utomhus) varav 50-70 åtgärdas per år. Åtgärdscykeln blir därmed 35-50 år. Arbetet begränsas av en mycket stram budget! RAÄ rekommenderar åtgärder, men länsstyrelsen tar besluten. Ägaren till stenarna är i de flesta fallen Staten.

Vatten är stenens fiende nummer ett!

Granit och gnejs är hållbara material till skillnad från kalksten och sandsten.

Målsättningen är att bevara runstenar och bildstenar som ett källmaterial för framtida generationer. Inga material eller behandlingar varar för evigt. All konservering/restaurering består av kompromisser och principerna omprövas och förändras över tiden. Övergripande gäller att **minsta möjliga åtgärd alltid ska eftersträvas**. När en sten har åldrats finns ingen metod som kan återställa den i ursprungligt skick. Estetiska aspekter är inget mål i sig!

Definitioner:

- *Konservera* är att bevara objektet som det är.
- *Restaurera* är att återställa objektet till ett tidigare känt stadium utan att tillföra nytt material
- *Rekonstruera* är att återställa objektet till ett tidigare känt stadium genom att tillföra nytt material.
- *Underhåll* är planerad, regelbundet återkommande vård av objektet och dess omgivning.
- *Akuta insatser* är åtgärder som inte planerats och som är reaktiva (stenen har vandaliserats, blivit påkörd, vält, delar lossnat etc.).
- *Rengöring* är borttagande av oönskat material. All rengöring påverkar den underliggande ytan, inte enbart det ”oönskade materialet”. Även material eller ytor man vill bevara nöts bort.

Prioriteringar:

1. Allmänhetens säkerhet. Kan stenen välta? Risk för personskador!
2. Stenens säkerhet och bevarande. Risk att sten eller ristning helt eller delvis går förlorad!
3. Stenens utseende. Lav och mossor på en sten är naturligt i frisk luft!

Rengöringsmetoder:

1. Vattenbaserade.
2. Kemiska.
3. Övertäckning.
4. Mekaniska.

Alla metoder utöver kranvatten och mjuk borste är förbehållna experter. När stenen tvättas börja nerifrån och arbeta uppåt annars kan missfärgningar genom rinningar uppstå och bestå. Tänk även på att inte spola för mycket. Marken nedanför stenen kan bli lös och stenen kan sätta sig eller falla,

eventuella artefakter under jord kan skadas och man ger även grogrund för växtlighet. Det gäller att förhindra påväxt och för detta måste löv och sly i närområdet bort. Glöm då inte att inhämta markägarens samtycke före varje större ingrepp! Begränsa inte rengöringen till enbart stenens inskriptionsområde. Mossor, lavar och annat organiskt material i dess närhet gör att påväxten snart tar fart igen. Betänk även att om stenen rengörs till ”nyskick” påskyndas angreppsprocessen. Om stenytan under rengöringen börjar ”grusa”, sluta genast!

Rekonstruktion, Imålning: Ett objekt får aldrig lagas eller målas i med något som är starkare än ursprungsmaterialet. Mycket experimenterande med olika behandlingar pågår och utvecklingen av kemiska produkter går fort. Hur fungerar dagens metoder i morgon? Varje åtgärd medför konsekvenser i något avseende. Om RAÄ väljer att måla i måste färgen vara lätt att ta bort. Experterna är inte alltid överens om hur en ristning ska tolkas eller fyllas i.

Stenen som växtplats:

- En sten är aldrig steril.
- Lavar tycker om ren luft.
- Lavar tycker inte om svaveldioxid som det finns mycket av i stadsluft.
- Lavar fäster bäst på skrovlig yta.
- Olika sorters lav gillar olika typer av sten (pH-värde), ljus- och fuktförhållanden.
- Mossor gillar horisontella ytor mer än lavar, ytor där fukt och löst material kan samlas.
- Alger kan växa både horisontellt och vertikalt och gillar ställen som är fuktiga och skuggiga.
- Alger kan växa i stadsmiljöer.
- Fågelspillning, gräsklipp och löv ger fukt och näring och gynnar därmed påväxt.

Vad kan en fadder göra? Faddern är RAÄ:s ögon och öron i fält. Rengöring är bra men bevakning/observation/dokumentation är viktigare. Använd gärna **mobilmfoto!**

- Ta bort sådant som främjar påväxt, t.ex. fågelspillning, löv, sly, gräsklipp o.a.
- Tvätta med vatten, men aldrig om det finns risk för frost.
- Underrätta länsstyrelsen direkt om en sten/häll blivit vandaliserad eller skadad på annat sätt.
- Fotografera gärna stenen en gång per år. Notera och dokumentera förändringar!
- Bidra gärna med text och fotografier till Wikipedia/Wikimedia.

Olika i olika delar av landet vem som håller i ”fadderverksamheten”, hembygdsföreningar, kommuner eller länsstyrelser.

Slutligen:

- Informationsskyltarna vid stenarna är länsstyrelsens ansvar (eller delegerat), inte RAÄ:s.
- Helen Simonsson anser att vissa stenar/hällar kan få förbli obehandlade.
- Helen Simonsson vill ha kontaktuppgifter på alla faddrar. Respektive ansvarig ordnar!
- Helen Simonsson vill ha sig tillsänt årliga rapporter om stenarnas/hällarnas status. Skicka inte till länsstyrelsen.
- Nuvarande rapportblankett är föråldrad. Täby Hembygdsförening har en uppdaterad version som Helen Simonsson vill granska. Gunilla Hammarsjö översänder.

Noterat av:

Christer Ehnemark, Täby hembygdsförening, Fornminnessektionen, Runstensfaddergruppen